

РЕЦЕПЦІЯ СПАДЩИНИ К. УШИНСЬКОГО ПЕДАГОГАМИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

вищих навчальних закладів США та Західної Європи / М.В. Палій, А.М. Петрук, Д.В. Мікуленко // Гуманізм та освіта. – Вінниця: Вид-во ВНТУ “УНІВЕРСУМ-Вінниця”, – 2006. – С. 319 – 320.

6. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: Монографія. / Пуховська Л.П. – К: Вища школа, 1997. – 180 с.

7. Скиба К.М., Рудик Т.О. Навчання граматиці іноземних мов і методика для його здійснення /

Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 11860 від 24.12.2004 р.

8. Скуратівська М.О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов у вищій школі України/VI Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція Простір і час сучасної науки [Електронний ресурс] / М.О. Скуратівська. Режим доступу: <http://intkonf.org/skurativska-mo-suchasni-metodi-ta-tehnologiyi-vikladannya-inozemnih-mov-u-vischiv-shkoli-ukrayini/>

Стаття надійшла до редакції 27.01.2011

УДК 371.4(477)“XIX”

Ольга Сеньків, аспірант кафедри педагогіки

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

РЕЦЕПЦІЯ СПАДЩИНИ К. УШИНСЬКОГО ПЕДАГОГАМИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано вивчення педагогічної спадщини К. Ушинського дореволюційними педагогами. Автор наголошує на позитивному сприйнятті громадськістю реформаторських ідей класика. Щоправда, поруч із тим окремі автори критикували К. Ушинського: одні за надмірний матеріалізм, інші – за ідеалізм.

Ключові слова: К. Ушинський, дореволюційні педагоги, педагогічна спадщина, науковий доробок, аналіз наукової літератури.

Літ. 10.

Постановка проблеми. Видатний педагог К. Ушинський залишив багатий науковий доробок, який знаходився у центрі уваги багатьох дослідників. Одними із перших хто досліджував його педагогічну спадщину були друзі, колеги по роботі, учні, послідовники. Серед них – Д. Семенов, В. Водовозова, В. Стоюнін, О. Острогорський, М. Бунаков, П. Лесгафт, П. Каптерев, П. Блонський та інші. Вивчення та аналіз їх праць дає підстави стверджувати, що головне завдання вони вбачали у популяризації праць К. Ушинського та його діяльності по реформуванню системи народної освіти.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз останніх досліджень показує, що на сучасному етапі в Україні у науково-педагогічній літературі практично не висвітлено питання рецепції спадщини К. Ушинського його сучасниками та педагогами дореволюційного періоду. Спробу висвітлити це питання здійснив у дисертаційному дослідженні В. Довбня “Проблема людини у філософській антропології К. Ушинського” [3]. Однак у даному дослідженні автор зосереджує свою увагу на філософських питаннях рецепції спадщини К. Ушинського.

Мета статті – аналіз рецепції спадщини К. Ушинського педагогами дореволюційного періоду.

Після смерті К. Ушинського зростає кількість мемуарної літератури, з’являється низка спогадів про його життєвий і творчий шлях. На увагу заслуговують спогади Ю. Рехневського, Л. Модзалевського, Є. Водовозової, А. Фролова, А. Страчевського та інших [6, 5, 10].

Стаття Ю. Рехневського “Костянтин Дмитрович Ушинський (Некролог)”, опублікована у журналі “Вісник Європи” (1871, № 2), була першою спробою розкрити життєвий шлях класика. Цей нарис належить особі, яка близько знала К. Ушинського впродовж всього його життя [8, 402 – 403]. Це дає підстави віднести до повідомлень Ю. Рехневського з довірою як до першоджерела. Однак це не виключає критичного ставлення до різних повідомлень цього першоджерела, починаючи уже з перших його відомостей, зокрема дати народження класика та його соціального походження. Цілий ряд таких звісток може бути зараз підданно сумніву на основі більш достовірних даних, яких у розпорядженні Ю. Рехневського та інших перших біографів класика ще не було. При всьому цьому некролог не втрачає свого першочергового значення уже тому, що всі наступні біографи: А. Фролков, А. Старчевський та інші йшли за Ю. Рехневським із його слів повторювали багато численні дані про К. Ушинського з тими чи іншими

РЕЦЕПЦІЯ СПАДЩИНИ К. УШИНЬСЬКОГО ПЕДАГОГАМИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

видозмінами. Між тим, саме нарис Ю. Рехневського якось згубився у масиві літератури про К. Ушинського і не користується тою увагою, якої він заслуговує в якості біографічного матеріалу.

Заслужують на увагу спогади вихованки Смольного інституту шляхетних дівчат – Є. Водовозової. У праці “На зорі життя” вона присвятила розділи XI, XII та частково розділ XIII К. Ушинському. На одному з відділень цього закладу виховувалися діти станової знаті, дворянства; на іншому – “неблагородному” – дівчата міщанського стану. До приходу К. Ушинського на посаду інспектора цього закладу у середовищі інтелігенції, суспільства в цілому інститут не викликав особливого схвалення, а за кордоном навіть критикувався за застій і неосвіченість [10]. Автор мемуарів описує так цю обстановку: “Ушинський з’явився першим світлим променем в царстві інститутського мороку, пошлості, нещастя та застою... Пожвавлення серед вихованок, що настало слідом за призначенням до нас Ушинського, посилювалося наслідком того, що прогресивні ідеї почали проникати до нас, не зважаючи наші високі мури та на повне монастирське затворництво нашого життя” [10]. За короткий час, долаючи спротив керівництва, підкреслює Є. Водовозова, К. Ушинський здійснив тут суттєві нововведення: зменшив термін навчання з дев’яти до семи років; запровадив аналогічний зміст освіти в “благородному” та “неблагородному” відділах інституту; ввів відпустки для них на канікули і свята; відкрив додатковий дворічний педагогічний клас. На першому році навчання у цьому класі вихованки поруч із загальноосвітніми предметами вивчали педагогіку і методику, на другому – проходили педагогічну практику. Були переглянуті навчальні плани та програми – уведено викладання фізики та природознавства, збільшено обсяг вивчення рідної мови у порівняно з іноземними, запроваджувалися нові методи навчання [10].

Є. Водовозова наголошує, що К. Ушинський був великим гуманістом і народолюбцем, людиною широкою і відвертою, принциповою і доброю, не зносив підлабузництва і несправедливості. З такими поглядами і характером йому було нелегко жити і працювати в умовах царської Росії. Проте він наполегливо йшов до своєї мети, працюючи на благо свого народу. Ясна річ, що ні імператриця, у віданні якої перебував Смольний інститут, ні начальниця не могли довго терпіти такого інспектора і педагога.

Низка статей з’явилася після урочистого засідання 22 грудня 1895 р. (до 25-ти ліття з дня

смерті К. Ушинського). Особливу значущість має стаття його друга Л. Модзалевського – “Про народність у вихованні за Ушинським” (1895). Автор вперше проаналізував основний принцип педагогічної концепції вченого – принцип народності. Він визначає К. Ушинського як “засновника наукової педагогіки в Росії”, що торкнувся “однієї із головних сторін усякого виховання – його народності, без якої воно завжди буде неповним і навіть помилковим” [5, 74].

У 1875 р. вперше було опубліковано зібрання педагогічних творів К. Ушинського. Через десять років (1905) було здійснено друге видання цих творів. Дослідник творчості К. Ушинського В. Чернишов вказує, що обидва видання практично не відрізняються між собою, за винятком передмови, яка була упущена в другому виданні. У ній висловлювався жаль з приводу того, що дане “Зібрання творів К.Д. Ушинського” далеко неповне.

Це дало підставу В. Чернишову ввести в науковий обіг поняття “забуті праці К. Ушинського”. Саме він, починаючи з 1911 р., розгорнув пошукову роботу по їх виявленню, оскільки педагог залишив значну кількість незавершених, анонімних праць і матеріалів, які загалом можна назвати архівом К. Ушинського. Наведемо характерний приклад. У № 5 “Журналу для виховання” за 1857 р. була опублікована стаття “Три елементи школи” за підписом Віссаріона Жукова. Належність цього псевдоніма К. Ушинському засвідчена редактором журналу А. Чуміковим у спеціальній статті, яку він надрукував у журналі “Історичний вісник” (1885, №11). В. Чернишов, який вперше відшукав цю забуту статтю Ушинського, писав: “Досить важко тепер зрозуміти, чому розглянута стаття не могла бути підписана іменем К. Ушинського. Можна припустити тільки, що в неприродному зображенні французької чиновницької школи містилися занадто прозорі натяки на наші власні школи, а недоліки Сандгедської військової школи могли збігатися з негативними явищами Гатчинського сирітського інституту, де працював Ушинський” [8, 124].

Припущення цілком правильне. При ближчому аналізі перших педагогічних статей К. Ушинського стає цілком ясным, що він у теоретичній формі відображав ті проблеми, які народжувались у нього при спостереженні постановки навчально-виховної роботи в Гатчинському інституті. Проте за умовами цензури, говорячи про ту школу, в якій він працював, К. Ушинський змушений був робити вигляд, що йдеться про школи закордонні і що він, автор, не має ніякого відношення до Петербурга та його околиць. І все це залишилося поза увагою дослідників та громадськості.

РЕЦЕПЦІЯ СПАДЩИНИ К. УШИНЬСЬКОГО ПЕДАГОГАМИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

В. Чернишов провів копітку роботу по виявленню “забутих праць К. Ушинського”. Це дало можливість встановити приналежність К. Ушинського до цілого ряду не підписаних ним статей, знайти не надруковані матеріали. Як наслідок, у 1908 р. видав “Зібрання педагогічних творів” К. Ушинського, том 2-й (додатковий). Саме із всього цього був складений вказаний том.

Продовжуючи подальшу пошукову роботу, він розказав про неї в статті “До літературно-педагогічної діяльності Ушинського”, поміщену у № 12 “Російської школи” за 1912 р. Автор характеризує 14 статей і заміток, котрі вийшли в друк без підпису К. Ушинського за 1861 – 1862 рр., коли той перебував на посаді редактора “Журналу міністерства народної освіти”. Він стверджує, що “лише переклади залишались не підписаними. Прямий, відкритий характер і образ дій редактора, офіційне становище журналу не було сприятливим друкуванню в ньому статей без підпису невідповідальними анонімами. Становище загострювалось різкими нападками на журнал тодішньої крайньої лівої преси (“Сучасник”, 1861, № 5 і 6), яка звертала увагу не тільки на статті, але й на примітки до них, направляючи свою критику головним чином на редактора журналу. Все це повинно було викликати особливу обережність в друкуванні не підписаних статей, відповідальність за які падала не на автора, а на редактора, і все це дає основу приписувати деякі анонімні статті самому К.Д. Ушинському” [1, 101].

В. Чернишов став першим науковим дослідником педагогічної спадщини вченого, який поставив перед собою завдання вяснити дійсний об’єм цієї спадщини. До нього протягом другої половини XIX ст. ніхто такого завдання не ставив [1, 464]. Дослідженню творчості педагога він присвятив 12 статей-розвідок, де розкривав невідомі праці К.Ушинського. Найбільш плідним у цьому плані був 1910 р., коли було опубліковано 4 статті присвячені до 40-річчя від дня смерті вченого. Водночас В. Чернишов підготував і опублікував у 1913 р. “Хронологічний список книг, статей і перекладів К.Д. Ушинського (1848 – 1870)”, “Список статей про К.Д. Ушинського (1857 – 1907)”.

Уподальшому автори наукових праць з педагогіки та психології вважали за потрібне вживати ім’я К. Ушинського переважно як автора “Педагогічної антропології”, подаючи аналіз окремих аспектів цієї праці. Серед них доцільно виділити роботи П. Каптерева “Нова російська педагогія, її подальші ідеї, напрямки і діячі” (1897) та М. Маккавейського “К.Д. Ушинський і його

педагогічні ідеї” (1896). А також дослідження В. Волковича “Національний вихователь Костянтин Дмитрович Ушинський” (1913). Хоч дана праця належить до пізнішого періоду. В ній крім біографічних даних розглядаються теоретико-методичні основи педагогічної концепції К. Ушинського. Автор розкриває такі питання: К. Ушинський – творець педагогічної науки; його місце в історії вітчизняної педагогіки та відношення до західноєвропейської педагогіки; педагогічну систему вченого; К. Ушинський – народний учитель та інші. Він доводить, що його педагогічна система філософськи обґрунтована і дає таку характеристику світогляду вченого: “Гуманістичний реалізм з ідеалістичним підґрунтям виражає основне ядро педагогічного вчення Ушинського, навколо якого групуються усі питання виховання, об’єднуючи таким чином висловлені педагогічні принципи Ушинського в струнку педагогічну систему у вигляді сформованого світогляду” [2, 100].

Аналізуючи національний виховний ідеал, крізь призму поглядів К. Ушинського, він твердить, що існують загальні принципи виховання спільні для всіх народів – загальнолюдські. На його погляд у творчості К. Ушинського психологія та педагогіка тісно переплітаються у “нову дисципліну майбутнього – психопедагогіку або науку про особистість” [2, 180]. Вбачає його головну історичну заслугу в тому, що він “взяв до уваги психологію і питання дітей і зміг їх задовільнити” і усі його методичні посібники є корисними як для батьків так і вчителів [2, 182 – 183]. Наприклад, “Рідне слово” хоча “написав не для народу, якого Ушинський неопосередковано не знав, але воно проникнуто релігійно-моральним духом, ось чому воно являється глибоко народною книгою – основою національного виховання, пристосованого до дитячої психології” [2, 184]. Заслугу педагога автор бачить в тому, що К. Ушинський “пробував у вихованні розкрити народну традицію, народний характер і успішно виконав цю роботу” [2, 217].

У працях П. Каптерева “Історія російської педагогії” та “Нова російська педагогія” (1914) окремий розділ присвячено вченому “Національний ідеал К.Д. Ушинського”. Він відносить діяльність К. Ушинського до “педагогії третього періоду”. Автор висловлює необхідність формування власної національної школи, а не запозичення закордонних зразків [4, 32]. Заслуга К. Ушинського, на думку П. Каптерева, в тому, що він один із перших зрозумів це, оскільки, “Вперше в третій період необхідність національної школи і національної педагогіки була заявлена К.Д. Ушинським. До такої думки він першочергово

РЕЦЕПЦІЯ СПАДЩИНИ К. УШИНСЬКОГО ПЕДАГОГАМИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

прийшов не шляхом практичних спостережень над своєрідним устроєм російської школи, в результаті чисто книжного дослідження” [4, 33].

Висновки. Отже, в дореволюційний період у науковій літературі поступово зростало визнання К. Ушинського; утверджувалася думка про нього лише як класика російської педагогіки, “учителя русских учителей”; перевидавалися його твори; йшла робота по впорядкуванню рукописної спадщини, аналізувалася й узагальнювалася його педагогічна система. У дореволюційних дослідженнях, які написані в перші роки після смерті К. Ушинського, головна увага приділялась автобіографічним даним, спогадам сучасників про його життєвий і творчий шлях, дослідження лише частково торкалися аналізу його педагогічних ідей. Лише згодом з’явилися публікації, в котрих дослідники аналізували педагогічну концепцію вченого.

1. *Архив Ушинского Т. 1.: Материалы редакторской деятельности К.Д. Ушинского в “Журнале Министерства народного просвещения” (1860 – 1861 гг.) и статьи его по вопросам школы и воспитания в Англии и Франции середины XIX в. / [сост. и подготовил к печати чл.-корр. АПН РСФСР проф. В.Я. Струминский]. – М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР. – 1959. – 479 с.*

2. *Волкович В. Национальный воспитатель Константин Дмитриевич Ушинский. / В. Волкович – СПб.: Изд-во Т-ва М. Вольф, 1913. – 235 с.*

3. *Довбня В. Проблема людини у філософській антропології К. Ушинського: дисертація канд. філос. наук: 09.00.05 / Віктор Миколайович Довбня. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський нац. ун-т, 2003.*

4. *Каптерев П. Новая русская педагогия, ее главнейшие идеи, направления и деятели. 2-е изд., доп./ П. Каптерев. – СПб., 1914. – 212 с.*

5. *Модзалевский Л. О народности в воспитании по Ушинскому/Л. Модзалевский // Русская школа. – 1895. – № 12. – С. 74 – 81.*

6. *Рехневский Ю. Константин Дмитриевич Ушинский (Некролог) / Ю. Рехневский // Вестник Европы, 1871. – февраль. Кн.2-я С. 883 – 902.*

7. *Ушинский К. Собрание сочинений. Т. II. Материалы биографические и библиографические / К. Ушинский; ред. А. Еголин. – М.; Л.: Акад. пед. наук РСФСР, 1952. – 727 с.*

8. *Чернышев В. Забытые труды К.Д. Ушинского / В. Чернышев // Журнал Министерства Народного Просвещения, 1906. – ноябрь. – С. 113 – 148.*

9. http://az.lib.ru/w/wodowozowa_e_n/text_0020.shtml

10. http://www.portal-slovo.ru/pedagogy/38248.php?ELEMENT_ID=38248&SHOWALL_2=1;

Стаття надійшла до редакції 06.12.2010

Джерела мудрості

“... передача готових порад, що не залежить від конкретних умов навчання і виховання, неможлива, що передається ідея, виведена з досвіду, але не самий досвід”.

Костянтин Ушинський
видатний педагог-класик

“Виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу”.

Костянтин Ушинський
видатний педагог-класик

